

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 1.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

RECITI
Budapest • 2012

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Felelős kiadó: az MTA BTK főigazgatója
Borítótervezés, tördelés, képszerkesztés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

POETRY OF THE MAGYARS,

PRECEDED BY A SKETCH

OF THE

LANGUAGE AND LITERATURE OF HUNGARY
AND TRANSYLVANIA.

BY

JOHN BOWRING,

LL.D. F.L.S. M.R.A.S.

HONORARY CORRESPONDENT OF THE ROYAL INSTITUTE OF THE NETHER-
LANDS, AND MEMBER OF THE LITERARY SOCIETIES OF FRIESLAND,
GROMINGEN, PARIS, LEYDEN, LEEUWARDEN, ATHENS,
TURIN, SHEFFIELD, &c., &c.

Egy Istenérf, egy Hazáért
'Egett hajdan, durván hív
Egy mátkáért, nyoszolyáért—
A' törzsökös Magyar szív.

KISFALUDY K.

LONDON:

PRINTED FOR THE AUTHOR,

AND SOLD BY ROBERT HEWARD, 2, WELLINGTON STREET,
STRAND; ROWLAND HUNTER, ST. PAUL'S CHURCHYARD,
LONDON; AND OTTO WIGAND, PESTH.

1830.

VOIGT VILMOS

Rumy Károly György magyar népdalai – John Bowring számára

Az előzmények és a körülmények

A magyar népdalok tudatos gyűjtése Révai Miklós és Rát Mátyás nevezetes felhívásával indul a *Magyar Hírmondó* 1782. január 16-i, 5. számában (33–38.). Már ebben említik a nemzetközi (angol, francia, olasz, német) példákat, és minthogy pontosan csak a német *Volkslieder* szót idézik, nyilvánvaló, hogy Herdernek az egész világot felölelő (ma ismert címén *Stimmen der Völker in Liedern*, 1778) németre fordított népdal-antológiájára is gondoltak. Azonban sem ebben, sem a Herder-kötet 1807-es új kiadásban nem volt németre fordított magyar népdal, sőt más ilyen előzményekre, kéziratokra sem bukkantunk. Ez az első magyar népdalgyűjtési felhívás nem sok eredményt hozott, és voltaképpen csak a Kultsár István (1760–1828) által 1817-ben, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* című újság melléklapjaként megindított *Hasznos Mulatságok* jelentett fordulatot. Kultsár már az első évfolyamban ismét a népdalok gyűjtésére buzdít, és 1818-ban ezt a felhívást megismétli. Többen vállalkoznak is, és bizonyos népdalszövegeket juttatnak el hozzá. A *Hasznos Mulatságok* a legelső évfolyamtól kezdve 1828-ig rendszeresen közöl népdalokat és meséket. Ezek szöveghűsége és a magyar társadalom valamelyik rétegéhez kapcsolódása változatos – de ebben a korszakban az egész Európában így volt ez. Az a tény viszont, hogy a *Hasznos Mulatságok* rendszeresen közölt magyar népköltési szövegeket, fenntartotta az ilyen versek iránti érdeklődést, amelyhez csakhamar az az óhaj is társult, hogy e műveket a széles nagyvilág is megismerhetné.

A magyar felvilágosodás korában gyakran felmerült az a kérdés: milyen nyelven alkossanak a magyar költők, milyen legyen a fordítások iránya? Németül, franciául, latinul, görögül is írtak íróink, és e nyelvekből fordítottak is. Minthogy a nemzeti irodalom eredményeit továbbítani kívánták a külföld számára is, több kísérlet történt versek németre fordítására, ám ezek könyvként való kiadása megakadt. Csak 1822-ben jelenik meg Gaal György *Märchen der Magyararen* című népmesekötete, majd 1825-ben Mailáth János gróf *Magyarische Sagen, Märchen und Erzählungen* című népköltési átdolgozásai, valamint a hi-

vatásos költők műveit tartalmazó *Magyarische Gedichte* című fordításkötete (1825, Stuttgart – Tübingen). Ez utóbbit Toldy Ferenc is használta a maga német nyelvű szépirodalmi szöveggyűjteményének összeállításakor. Őtöle 1828-ban „Pesth und Wien” helymegjelöléssel jelent meg a kétkötetes *Handbuch der ungrischen Poesie...*, amely egy majd százoldalas irodalomtörténeti áttekintéssel indít. Ennek végén (LXXXIII–LXXXVI.) mintegy függelékben a népköltészet-ről, dalokról és mesékről is szól (*Anhang, Volkspoesie. Lieder und Märchen*). Toldy az egyes költők fellépésének kronologikus sorrendjében hozza a versek magyar (!) szövegeit. Az egyes írók életét e verscsokrok előtt összegezi, itt ad hivatkozást a további életrajzi művekre, bírálatokra, ám az egyes versek közlési vagy forrásadatait külön nem említi. A második kötet Vörösmartyig jut el. Ezután (356–362.) 15 népdal („Volklieder”) magyar szövege olvasható. Az eléjük írott rövid tájékoztatás elmondja, hogy az akkori ideig nem jelent meg magyar népdalgyűjtemény, ezért csupán néhány példát adhat, zömmel Kultsár *Hasznos Multságok* újságjának 22 kötetéből, ahol együttesen addig mintegy 50 népdal-szöveget közöltek. Ez után következik egy további, érdekes megjegyzés:

Übrigens lasen wir jüngstens in einigen Zeitschriften, dass Dr. Romy eine nicht unbedeutende Sammlung derselben dem gelehrten Engländer John Bowring, auf dessen Aufforderung, nach London gesendet: der sie samt einer, gegenüber stehenden englischen metrischen Übersetzung, und mit, zur vollkommenen Verständniss nöthigen Anmerkungen versehen, zum London herauszugeben gesonnen ist.

Az egyes népdalokhoz Toldy nem ad további magyarázatokat. A II. kötet hátralevő része a szépirodalmi művek német fordításait hozza. Minthogy a *Handbuch...* voltaképpen nyelvtanulási és általában tanulási segédeszköz is volt, a kötet végén a nehezebben érthető magyar szavak szójegyzéke, az egyes költők életrajzához tett pótlások, az írók névmutatója és egy műfaji beosztás olvasható. Az utóbbi mintegy húsz műfaji csoportba osztja a leközlött verseket. Itt a „lyrai” műnemben „volkstümlich” megjelöléssel (564.) felsorolja Pálóczi Horváth Ádám egy, Csokonai három, Vitkovics Mihály és Fáy András egy-egy versét. Ez után ezt olvashatjuk: „*Volklieder fünfzehne S. 356.*” Még egy olyan jegyzék is van, amely feltünteti azt, mely eredeti verseket és német fordításokat hoz először ez az antológia. (E munkának csak német fordításszövegeit adta ki Toldy *Blumenlese aus Ungrischen dichtern...* [Wien – Pesth, 1828] címmel, a magyarul amúgy sem olvasó közönség számára, ebben tehát nincsenek magyar népdalok.)

Köztudott, hogy Bowring csakugyan használta Toldy *Handbuchj*át, mégpedig mind a versek válogatását, mind az irodalomtörténeti adatok felhasználását tekintve.

Bowring 1820-tól kezdve több európai költészet angol antológiáját jelentette meg. Általában helybeli, az anyanyelvet és a költészetet értő segítők munkáira támaszkodott, akik lemásolták neki a szóba jövő szövegeket, ezeket fordították, filológiai megjegyzéseket készítettek. (A pénzzel fukarul bánó Bowring csak valamiképp fizetett munkájukért, és noha dicsérő szavakkal említette őket a megjelent könyvekben, azért érdemi szerzőként magát tüntette fel.) Ha nyomtatásban már hozzáférhetőek voltak népdalok vagy másféle népköltészeti alkotások, ezeket is figyelembe vették a kötetek összeállításakor. Noha Európában e korban volt érdeklődés a különböző népek költészete iránt, azért ennek ilyen következetes végbevitelére csak Bowring műveiben figyelhető meg. Végére is ő angol fordításban szinte több népköltési szöveget tett közzé, mint Herder németül a maga kötetiben. Cseh antológiájának előkészületei közben érdeklődik F. L. Čelakovskýnál Kisfaludy Sándorról és a magyar irodalomról. A kérdés közvetlen forrása valószínűleg a *Monthly Review* 1827. májusi számában megjelent, Kisfaludyról szóló cikk volt, ám Bowringot ekkor már évek óta érdekelték a kisebb és furcsább európai nyelvek és költészetük. Minthogy Čelakovský válasza semmitmondó volt, Bowring a Bécsben élő Jernej Kopitarhoz fordult, aki viszont illetékes szakemberként az ekkor ugyancsak Bécsben élő Rummy Károly Györgyöt ajánlotta. 1827 őszén Bowring levelet is ír Rumynak, és magyar népdalgűjteményt kér tőle.

A csaknem német anyanyelvű, ám szertelenül magyar patrióta, Karl Georg Rummy (1780–1847, a család egyébként magyar eredetű!) lelkesen vállalkozott, annál inkább, mivel maga már korábban is külföldön népszerűsíteni kívánta a magyar irodalmat, írt egy magyar nyelvtant, sőt kéziratos népmese- és népdalgűjteményét is emlegette. Minthogy Bowring óriási méretű és majd az egész világra kiterjedő levelezése máig sincs teljesen feldolgozva, magyar levelezőtársainak hagyatéka pedig egyáltalán nem teljes, és eléggé zavarosan rendezett, csak sejtethetjük kapcsolataik pontosabb alakulását. Rummy valószínűleg már 1827 őszétől küld anyagot Bowringnak. 1828 januárjában egy önreklámozó beszámolót ír, amely az *Aehrenlese* 1828. március 4-i, 18. számában jelent meg (ez az ugyancsak német nyelvű *Pressburger Zeitung* irodalmi melléklete volt). Ezt a német közleményt a *Tudományos Gyűjtemény* 1828/V. kötete ismerteti. Ebben olvasható: „A tudós angol, John Bowring Londonban legközelebb magyar népdalokat fog kiadni angol fordításokkal... Továbbá szándékozik egy magyar Anthológiát is közrebocsátani angol fordításban...” A beszámolóból az is kiderül, hogy Rummy egy áttekintést készít a magyar nyelvről, a magyar költői literatúráról, jegyzéseket az írók életéből és jelesebb munkáikról. Megtudjuk, hogy több költeményes kötetet, valamint Toldy *Handbuchját* is elküldte Londonba.

A British Museum könyvtára *Add. MS. 29538, Autograph. F. 1-2.* jelzettel (Bowring fiának adományaként) őrzi a következő kéziratot: *Magyarische Anthologie, von dr. Carl Georg Rummy. 1828. Mit einer vorausgeschickten Abhandlung über die Eigenthümlichkeiten der magyarischen Sprache, eine allgemeine*

Übersicht der magyarischen Literatur und einer speziellen Übersicht der poetischen Literatur der Magyaren. Úgy tudjuk, a II. rész tartalmazza a német fordítású magyar népdalokat. Még a végül megjelent Bowring-kötet mottója is azonos a kézirat címlapjáéval, Romy azonban még pontosan adta meg a mottó forrását: *Himfy Szerelmeinek* LIII. dalában olvasható. E kézirat már inkább az irodalmat állítja a középpontba, ám természetesen még külön szerepelnek benne a népdalok. Romy maga 50 ívnyinek nevezte kéziratküldeményét, amelyben végül is úgy nyolcvan népdalszöveg lehetett.

Bowring nyilván hamar munkához látott, mivel a *The London Weekly Review* 1828. február 9-i számában egy ötrészes cikksorozatot indít *Popular Poetry* címmel, és ebben három magyar népdal fordítását is közölte. Ezek *The Water of Körös* (*Víz, víz, víz...*), *To a disdainful girl* (*Egy negédes lányhoz*) és egy *Song of Slavono-Hungarian girl* (*Tót-magyar lány dala*).

E cikkről tudott Romy is, aki 1828. április 15-én Kazinczyhoz írott hosszas levelében nemcsak a maga munkálatait sorolta fel, hanem megemlíti, hogy az ő *Magyar Nemzeti Dalok* című gyűjteményéből már meg is jelentek az első angol fordítások, sőt olyan sikerrel, hogy a müncheni *Das Ausland* szintén közölte ezeket.

Valójában ott (az újság 1828. március 30-i, 90. számában *Ungarische Volks poesie* címmel) nem a három magyar népdal sikeréről tudósítanak, hanem arról, hogy ezek nem valódi magyar, hanem részben szlovák dalok. A második szöveg szlovák eredetijét is közlik. Mindez Romy számára is rendkívül kellemetlen volt. Minthogy a bírálát Magyarországon is ismertté vált, és a hírek szerint a *Tudományos Gyűjtemény* is elítélni készült Bowring nem-magyar népdalait, Romy mind a maga, mind Bowring hírneve miatt aggódik. Viszont Toldy 1828 nyarán ír Rumynak, és elküldi neki ismertetésre a *Handbuch* kötetét, valamint kéri Bowring címét. Romy július 21-én Bécsből keltezett levelében beszámol a *Das Ausland* bírálatáról, és maga ajánlkozik a félreértés tisztázására. Augusztus 20-i levelében elmondja, hogy választ ír az *Iris* című lapba, Münchenbe pedig újabb három magyar népdal fordítását küldte el: ezek a *Mátraí pásztor éneke*, az *Elváló leány* és *A dió és a csók*. Csakugyan az *Das Ausland* szeptember 13-i számában közölte Romy *Ungarische Volks poesie* című írását. Romy egyébként a megelőző, a magyarként szláv népdalközlésről azt állítja, hogy az fordítási félreértés, mivel az *ungarische* 'magyarországit' jelent, és csak a *magyarische* jelenti pontosan csupán a 'magyart'.

A *Tudományos Gyűjtemény* 1828. évi V. füzetében V(örösmarty) óvatosan utal a vitára, és megállapítja, hogy a népdalok közül csak a *Víz, víz, víz...* a magyar. Ugyanezen számban tette közzé Döbrentei Gábor *Kérelem minden Magyarhoz* című (május 13-ára keltezett) írását. Ebben azt olvassuk, hogy

John Bowring angol tudós (...) május 8-án érkezett levelében engemet arra kér, hogy neki magyar köznépi dalokat küldjek, mivel ő a Magyar Literatúrával már bizonyos idő óta foglalatосkodván, a magyar poézis történeteit akarja köznépi dalok angol fordításával kiadni. Tegnap küldöttem neki szóról szóra tett angol fordításaikkal hármat, úgymint 1. „A füredi pásztor dalát”; 2. „A magyar jobbágy dalát” Vitkovics Mihálytól s 3. azon „Huszár dalt” mely az 1826 beli *Hébe* 134 lapján áll.

A továbbiakban Döbrentei mindenki segítségét kéri; ez a felhívás megjelent a *Hasznos Mulatságokban* is.

(Toldy 1829. január 29-én Rumyhoz írott levelében megemlíti, hogy az *Elváló lány* Vitkovics által magyarra lefordított szerb népdal, míg a *Mátrai pásztor éneke* Vitkovics saját költeménye. 1829. április 11-én ugyancsak Rumyhoz intézett levelében pedig általában is megbízhatatlannak tartja Kultsár népdalközlését, aki Pálóczi Horváth Ádám *De mit töröm fejemet...* című dalát *Fejérvári dal* címmel tette közzé. Vitkovics *Füredi pásztor énekét* a német *Iris* folyóirat mint népdalt mutatta be, mintha az a nép ajkán élne.)

E korban Magyarországon, de az egész Európában is eléggé elnagyoltan különböztették meg a népdalokat és népies dalokat meg a költők által készített, ezekhez hasonló költeményeket, hasonlóképpen a tájak és nemzetiségek szerinti különbségeket sem tüntették fel elég pontosan – noha éppen ilyen jellegű „helyi” és „eredeti” értékek felfedezése érdekében foglalkoztak a népdalokkal. A dalszövegeket voltaképpen emlékezetből vagy általában jegyezték le, és a közlőknek eszükbe sem jutott, hogy a szövegeken ne lehessen változtatni a „gyűjtők” vagy a „szerkesztők” elgondolásai szerint.

Ha mindehhez még a különböző nyelvekre fordítás félreértései, a kéziratokban a magyar nevek és szavak félreolvasása, a magyar szavak ékezeeteinek rendszerint hibás szedése, nem utolsósorban Bowring költői átalakításai is hozzájárultak – az eredmény az eredetitől igen távolra sikeredett. Nem javított ezen, csak a kuriozitást fokozta, hogy Bowring közlésében itt-ott magyar szavak, kifejezések, olykor szó- és névmagyarázatok bukkantak fel. Ez azonban Bowring célja is volt, hiszen ő a magyar nyelv egzotikusságát is érzékeltetni szeretne volna.

Ugyanakkor Bowring hiteles és nagy versanyagból szeretett volna dolgozni. Ezért írta 1828. április 14-én Döbrenteihez intézett (már említett) levelét. Három hét múlva viszont megint Rumynak ír, újabb anyagot kérve. Ekkorra már mintegy 80 népdalt kaphatott. 1828. május 28-án ismét Döbrenteihez fordul, és levélpapírja ekkor már a *Hungarian Popular Songs* előfizetési felhívása volt. Érdekes, hogy ez a tájékoztató lap nem a műköltői alkotásokat, hanem a „népi/es” verseket említi. Az év nyarán Rumy is, Döbrentei is levelezik Bowringgal. Bowring azonban antológiájában, éppen a népdalokat közlő rész előtt kinyomtatja, hogy Döbrentei küldeményei sosem érkeztek hozzá. Ebben nemcsak a posta pontat-

lansága, hanem Döbrentei közismerten határtalan rendetlensége is közre játszhatott. Nem tudjuk, végül is ki küldött valóban népdalokat Döbrentei számára? Arról viszont tudunk, hogy volt, aki emiatt megsértődött. Rummy azonban 1828 nyarán még könyveket küld Londonba, és július 21-én Toldyhoz írott levelében megemlíti, hogy volt soproni tanítványa, Edvi Illés Pál (1793–1871) 60 népdalt juttatott el hozzá, és ő ezeket Bowringnak továbbította. (A nem sokkal korábban katolizált Rummy 1828 őszén Esztergomba költözik, és ott jogot tanít.) Bowring ugyanekkor már a magyar nyelv és irodalom jellegét bemutató áttekintésén dolgozik. A *Language and Literature of the Magyars* meg is jelenik a *Foreign Quarterly Review* 1828. szeptemberi számában (Vol. 3., No. 5., 28–76.). Ez az írás az 1830-as kötet bevezetését előlegzi. Rummy azt írta erről a tanulmányról, hogy Bowring az ő (német nyelvű) áttekintését voltaképpen csak lefordította. A tanulmányhoz Bowring nyolc magyar költő nyolc versét adja angol fordításban. Egész írását a magyarok iránti lelkesedés hatja át. Ismerjük azt a megjegyzését, miszerint a magyar népdal szebb, dallamosabb a szlávokénál. Ezt a véleményt Bowring korábban szerzett szláv barátai ezután hevesen visszautasították.

Eredetileg Rummy hívta fel Bowring figyelmét Toldy Ferencre, és ő egyengette kölcsönös nagybecsülésüket is. A *Handbuch* alapján készült Bowring *Living Poets of the Magyars* című tanulmánya a *Westminster Review* 1829. júliusi számába. Itt további költők verseinek fordítását is közlik, amelyek végül nem kerültek be a magyar költészetet bemutató angol könyvbe. Bowring ez idő tájt rendszeresen ír mindhárom magyar adatszállítójának, ám a levelezés 1828 őszén megszakad. 1829. szeptember 24-én kelt, Toldyhoz intézett levelében Bowring arról panaszkodik, hogy több mint egy éve nem kapott levelet vagy küldeményt magyar kollégáitól, sőt mintha gyanakodna. Viszont Londonból is megszakadt a posta, úgy látszik, a magyarokhoz csak Bowringnak az élő magyar költőkről írott tanulmánya érkezett meg. 1828 októberétől majd egész esztendeig szünetelt mindhárom magyarral folytatott levelezése. Rummyval valószínűleg más ügyek miatt romlott meg Bowring viszonya. Láthatóan éppen e levelezés szünetének idejében mondott le az angol irodalmár a nagy „Magyar Nemzeti Dallok” magyar nyelven is kiadásáról; 1829 nyarán már a kisebb és voltaképpen egynyelvű könyv, a *Poetry of the Magyars* szerkesztése foglalkoztatja. 1829. szeptember 19-én Döbrenteihez írott, sértődött hangú levelében tényként utal erre, és okként a magyarok által megígért további segítség elmaradását nevezi meg. Döbrentei ekkor viszont heves levélváltásba kezd, pótlólagos adatokat küld, amelyeket azonban már csak az angol antológia bevezetésbe lehet beilleszteni. Bowring némi nyomdai korrigálásra is kéri Döbrenteit. 1829 decemberében már készen van az előfizetési felhívás. Toldy ekkor már elindult a magyar reformkorban megszokott „nagy európai körútjára”. Ő is Németországon keresztül utazik, és készül Londonba, onnan pedig Párizsba. Bowring több ízben foglalkozik Toldy úti terveivel, ajánlóleveleket küld számára.

1830. február 1-jén pedig megjelenik Bowring könyve, amelyben mind Toldy, mind Döbrentei, mind Rummy segítségét meg is említi – ámbár különböző helyen és módon. A megjelent könyvből húsz példányt kíván Magyarországra küldeni, és kéri a majd megjelenő recenziók szövegének hozzájuttatását.

A csakhamar megjelenő angol ismertetések azt hangsúlyozták, milyen fontos is Bowring kultúraközvetítő szerepe. A magyar ismertetéseket inkább a nemzeti büszkeség tölti el. Toldy Ferenc *Magyar Literatura Angliában* címmel (*Tudományos Gyűjtemény*, 1830. VII. 96–105.) – angliai útja friss tapasztalatait is bevonva a könyvről adott ismertetésbe – már említi az elismerő angliai recenziókat. (Toldy 1830. március 7-én érkezik Londonba, és két hónapot időzik ott. Bowringgal sokszor találkozik, aki bevezeti Toldyt a művelt és tudományos társaságba.) Rummyhoz is eljut egy példány, ő az *Aehrenlese* hasábjain (Pressburg, 1830, 55. szám) hosszasan méltatja a művet, és leginkább a népdalok közzétételét emeli ki. Viszont tudunk arról is, hogy Angliában Bowringnak, nálunk pedig magyar segítőtársainak (főként Rumynak, majd Döbrenteinek) igencsak meglevő ellenségei gyilkos véleményeket fogalmaztak meg – ám ezeket nem nyomtatásból ismerjük. 1830-ban ismét levelezési válság áll be Bowring és magyar partnerei között, sőt a magyar előfizetőktől származó pénzt sem utalták át neki. Megválasztják viszont a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjának – a javaslatról Döbrentei már 1830. július 31-én értesíti, magára a választásra 1832-ben került sor, ám az oklevelet Bowring még 1833 végéig sem kapta meg.

Bowring nagy megszakításokkal, de élete végéig foglalkozott a magyar irodalommal, s (közvetítő nyelvből) fordított is. Ennek szintén érdekes életrajzi és filológiai vonatkozásai vannak, de ezekre itt nem térünk ki. Halálakor Magyarországon is többen megemlékeztek róla. Itt még vissza-visszatért annak az említése is, hogy a magyar népköltészet első külföldi fordítója volt. Ezt a ténytet a magyar folklorisztika sem felejtette el, ám ilyen szempontból nem készült e témáról külön tanulmány. A magyar irodalomtörténészek is, akár bírálták, akár dicsérték Bowringot, meg szokták említeni ezt a ténytet.

Bowring két mozzanattal befolyásolta a magyar népköltészet elismerésének folyamatát. 1827-től, a könyve megjelenéséig terjedő időben ezzel kapcsolatban a magyar közvéleményben elterjedt egy nagy *Magyar Nemzeti Dallok* című gyűjtemény létrehozásának és kiadásának az ötlete. Ez a gondolat főként az írók és a formálódó értelmiség körében jelentkezett. A megjelent *Poetry of the Magyars* kötet pedig újabb érv volt a népköltészet megismertetése érdekében. Itt főként az angol könyv magyar mágnás előfizetőinek nevei tanulságosak. Közülük többen csakugyan tudtak angolul is olvasni. A könyv ajánlása a Habsburg Birodalom akkori londoni követének, Esterházy Pál hercegnek szólt!

Ami a Bowring által közölt népdalokat illeti, sajnos több fontos adatot ma már nem tudunk megállapítani. Rummy kéziratát leszámítva nem tudjuk, milyen népdalok jutottak el Bowringhoz. A kéziratok egy részét Rummy özvegyétől Toldy

Ferenc szerezte meg, és ezek a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárába kerültek. Amikor Gulyás Pál 1916 körül a magyar népköltészet idegen nyelvű fordításainak jegyzékét állította össze, Sebestyén Gyula felhívta a figyelmét e körülményre, és Gulyás egyenként egyeztette is a Bowring könyvében közölt angol szövegeket a Rummy-féle kézirattal. Sajnos sem Bowring „magyar vonatkozású” levelezése nem áttekinthető, sem levelezőtársaié. Viszont szerencsénkre a közelmúltban ismét megkezdődött mind Toldy Ferenc, mind Döbrentei Gábor munkásságának irodalomtörténeti értékelése. Reméljük, ennek során talán számunkra fontos újabb adatok is előkerülnek.

A Rummy által összeírt dalok jegyzékei és sorrendje

Az egykorú magyar irodalmi közvélemény a fentiekben bemutatott, éveken át tartó anyaggyűjtés és kiadás révén nagy vonalakban ismerte Bowring antológiájában a népdalrész létrejöttének körülményeit is, és ebben a *Hasznos Mulságok* közléseinek, illetve a Rummy kezéhez jutott szövegeknek a szerepét. Azt viszont a kortársak nem tudták biztosan, hogy más népdalnak tekintett szövegeket Bowring nem is kapott kézhez! Rummy 1828 januárjában 31 népdal szövegét és ezek német fordítását küldte el Bowringhoz. Ugyanakkor egy másik jegyzékben Rummy 44-ig beszámozza a kezében levő dalokat. E jegyzékből, illetve a dalok felsorolásából a római számozású jegyzék a legfontosabb, ám ebben is vannak arab számozású szövegek, illetve átfedések és eltérések.

Rummynek a Magyar Tudományos Akadémia kézirattárába jutott irataiban – amelyek az Erdélyi János antológiájának háttéréül szolgáló forrásarchívum részei (főjelzet: *Irodalom* 8r. 206.) – a 172/h) 1–2. oldalán a következő dalokat sorolja fel *Magyar Népdalok* címmel, feltüntetve ezek kéziratainak terjedelmét is.¹

- XXI. A' tánczos éneke
- XXII. Fársangi dall
- XXIII. Kettős Dall. Gyuricza és Katicza
- XXIV. Álj meg Rózsám egy szóra etc.

1 Itt és a következőkben Rummy kéziratainak helyesírását és tördelését követjük. Ez a többszörös javítások (amelyek nemcsak Rumytól származnak) miatt nem egyszerű dolog. A helyesírás sem egységes, a többszörös javítás ellenére sem, például az egyes sorszámok után hol van pont, hol nincs. A római és arab számozás is következtelen. A legritkább esetben adunk a szövegekhez magyarázatot. Néhány egyszerű szövegjavítást azonban eszközöltünk, és ha ez fontos, feltüntetjük az egyes dalok angol címét, illetve Bowring kötetében a megfelelő lapszámot. Amennyire tudtuk, próbáljuk visszaadni a szövegek címének és sortagolásának beosztását.

- XXV. Sárga csizmás Miska sárban jár etc.
 XXVI. Sík mezőben, zöld erdőben etc.
 XXVII. Kertem alatt szánt egy eke
 XXVIII. Gólya Köszöntés etc.
 XXIX. Édes Kincsem Tubiczám etc.
 XXX. Verbunkos ének (Áll a' verbunk.)
 XXXI. Csak azért szeretem
 A' Magyar menyecskét etc.
 XXXII. Nem jöttem volna én ide etc.
 XXXIII. Széna van az ólba
 XXXIV. Betyár dall
 XXXV. A' Füredi ivó dall
 XXXVI. Veszprémi Köznép-dall (Síkra válék etc)
 XXXVII. Egy negédes leánykához
 XXXVIII. A' Mátrai pásztor éneke
 XXXIX. Az elváló leány
 XL. Meggyujtom a' zuggót etc.
 XLI. A' visszanozott [!] érzés
 XLII. Füredi pásztor dalla
 XLIII. Pista szívem de alhatnám etc.
 XLIV. Szala vármegyei dall

Ez együtt 24 szöveg. (Azt, hogy miért nem sorolja fel a XXI. szám előtt beszámozott dalokat, pontosan nem tudjuk.) A számok sorrendje a Rummy által Londonba eljuttatott postai küldeményben is hasonló lehetett. Van köztük nyomtatásban megjelent vers másolása, illetve a Rummyhoz jutott kéziratokból kiválasztott dalszövegek is. Az egyes szövegek forrását a kéziratok azonban általában nem jelölik.

A Rummy által készített német fordítások sorrendje ma nem állapítható meg egykönnyen, mivel a különböző iratok mára összekeveredtek. Több, arab számozású fordítás után a kéziratban a 11–18. lapokon egy másik sorrendben (előbb arab, majd római számozással) 12 dal fordítása található. A jegyzék a címek mellett általában feltünteti a német fordítás címét vagy kezdetét is.

Übersetzungen ungarischen magyarischen
Volkslieder köznépi dall

1. Körösi víz Békes Vármegyei Dall
 (Hasznos Multságok 1818. I. n. 8.)
 Víz, víz, víz (rep.)
2. A' bor és a' csók

- Édes bábam [!] gyere ki etc.
(Hasznos Mulatságok I. n. 12.)²
- 3 Zápor eső után etc.
Ivó-dall Trinklied
Nach dem Magyarischen
Bor, bor, bor! Ej be jó a' bor! etc.
in den Hasznos Mulatságok 1818. I. n. 21.)
(a lap alján, a vers után:) Rummy
- 4 das Vaterland A' Haza
A' hol ki születik
(Hasznos Mulatságok 1818. II. n. 4a)
- 5 A dió és a' csók
Mikor én Kis gyermek voltam etc.
- VI. A' Somogyi ének
Elhajtom én a' zsidákat etc.
- VII. Az Idő die Zeit
(gedichtet im Jahr 1657)
Az idő szárnyon jár etc.
- VIII. A mátká (die Liebste) Somogyi dall
A' Kiliti falu végén
- IX. A' menyecske panaszsza
Tiszta lisztből sül a' Kalacs &
(Hasznos Mulats. 1818. II. Nr. 35)
- X. A' szőke és a' barna leány
Ég a' gunyho, ropog a' nád etc.
(Haszn. Mul. 1818. II. Nr. 35)
- XI. A' tót tánczosné
Die slowakische Tänzerin.
(Hasznos Mulatságok 1818. II. Nr. 42.
Tót asszonynak tót a' lánya³ etc.
- XII. A' Fájdalom
Fáj, fáj, fáj!
Fáj a' szívem fáj, etc.

Nyilván ennek a kéziratnak a folytatása olvasható a 23–25. lapokon:

2 A *Hasznos Mulatságok* hivatkozásaiban az évszám, az I. vagy II. kötet, ez után a dal száma következik. Rummy rövidíti, illetve nem mindig jelöli az összes ilyen adatot.
3 [jav. ebből:] lány

- XIII Köznép
Bácsági Dall
(Hasznos Mulatságok 1819. I. No 22.)
- XIV Maros melléki dall
(Haszn. Mulatságok 1819. I. No. 28
Árad a' víz meg elapad etc.
- XV Vigasztalás. Fejérvármegyei Dall
(Hasznos Mulatságok 1818. II. n. 13.)

A 27. lapon az első jegyzék XXIV., a 28–33. lapokon ugyanezen jegyzék XXV., XXI., XXVI., XXVII., XXVIII. és XXIX. dalait találjuk, az első jegyzékkel azonos számozásban. A 33–36. lapokon, olykor pontos számozás nélkül, máskor (eggyel kisebb) arab számokkal a XXX., XXXI., XXXII., a „Veszprémi Köznépdall”, a XLII., XLIII és XLIV dalok következnek.

A második jegyzék dalainak némi folytatása van a 37–38. lapokon:

- XVI A' Külömbözés
Más a' veréb etc.
H M 1818. II. no. 47
- XVII Kanász-dall.
H. M. 1819. I. No. 21.
- XVIII A' Katonának elválasztása
Gyere Rúzsám Enyingre

A 39. és a 82. lapok között egy másik, immár harmadik számozásban újabb harmincegy szöveg következik.

Julij 1828

Köz

Magyar	nép-dalok
I.	A' Szerelemnek veszedelme
Nem leszek többé szerelmes
II.	A' hamis leány
III.	Gyere be, Rózsám! gyere be etc.
IV.	O szerencsétlen fejemet mind járja etc.
V.	Ámornak ereje
Nem hibáztál a' Kis Ámor, etc.
VI	Die Liebesqual ('A szerelemnek kínja)
Égek érted, de nem látod etc.
VII	Panasz Klage
Gyászba borult gondolatim etc.
VIII	Gerliczeként nyögdőcselek etc.

- IX. Mond meg szívem ! igaz vagy-é hozzam etc.
- X. Bátor a' szív, erős is etc.
- XI. Gyöngy alak, drága lélek etc.
- XII Szeretlek hát, a' még élek etc.
- XIII Vigasztaló ének Aufmunterndes Lied
Vigan élek a' világon etc.
- XIV. A' szerencsétlen férjfi
der unglückliche Ehemann
- XV [nincs magyar incipit; a *Nem vagy legény, nem vagy, nem mersz tőlem kérni* kezdetű dal fordítása]
- XVI A' Magyar Táncz
Der magyarische Tanz
- XVII. Ha te engem csak mulatságból szeretsz etc.
- XVIII. Nem hittem volna, hogy így tégy etc.
- XIX Éneklésben, musikában etc. <Amikor módom vagyom etc.>
- XX A' bujdosás die Auswanderung
Bokros bú habjai reám tódultanak etc
- XXI Ivó-dall Trinklied
Kurva az anya rossz embernek etc.
- XXII Túl a' Tiszán lévő Csikós
Rákos mezőn egykor Pesti vásárkor etc.
- XXIII. Nagyidai Dall
Nagyidánál volt a' veszedelem etc.
- XXIV Szomorú halotti búcsúzó versek
Ím Koporsód ajtánál [!] áll hív szeretőd etc.
- XXV A' szerencse csak játszik etc.
- XXVI Búcsúzó <ének> dall Abschiedslied
Hát már csak Isten hozzátok etc.
- XXVII Más
Szomorú az idő el akar változni etc.
- XXVIII Világi ének Weltliches Lied
Angyalocskam, Angyalocskam etc.
- XXIX Lelkem, sirva le borúlok etc.
- XXX Az élet
(Hasznos Mulatságok 1823. I. No. 1.
Az élet olyan, mint a szél etc.
- XXXI A' nagy csutorához
(Hasznos Mulatságok 1823. I. No. 21.

Mint hogy ez után, a zárólapon van az említett feljegyzés, miszerint 1828 januárjában Rummy 31 magyar népdalt küldött 76 lapon, 9½ ív terjedelem, legegyszerűbb arra gondolnunk, hogy e harmadik jegyzékben levő dalokról lehet szó, mivel ezek száma éppen 31.

Az „első” jegyzékből ismerjük az I–XII, a XIII–XV., valamint a XXI–XLIV. számú dalokat, olykor több hivatkozásban is. Néhány (5) dalt viszont e jegyzékek alapján nem tudunk azonosítani. Nagy valószínűséggel arra gondolhatunk, hogy Rummy ezeket, az összesen 44 dalt küldhette el 1828 júliusában, ám ezt sem tudjuk minden kétséget kizáróan bizonyítani.

Mindösszesen mintegy 75 dalt tételezhetünk tehát fel Rummy küldeményeiben. Ezek címadása, sorrendje messzemenően befolyásolta Bowring munkáját, ennek egymás utáni részeit, aki azonban vagy nem fordított le mindent, vagy nem minden általa lefordított szöveget tett közzé. Bowring a könyvében közölt népdalfordítások első felében inkább a *Hasznos Mulatságok* füzeteiben már megjelent verseket helyezte előtérbe. Fordításainak második felében több a Rummy által kéziratból másolt szöveg. Rummy az akadémiai kéziratárban meglevő iratok szerint ma az a) és b) számmal jelölt gyűjteményekből alig másolt Bowring számára. A c) gyűjtemény első füzetét viszont szinte teljesen lemásolta, akárcsak a második füzet elejét. A 66 szöveget tartalmazó d) gyűjteményből 7 szöveget használt fel. Az e) gyűjtemény ma 30 dalt tartalmaz, ebből 23 szöveget vett figyelembe. Sőt, ennek sorrendje teljesen egyezik a „harmadik” jegyzékével. Noha a későbbi feldolgozók ezt „Gyurikovics úr gyűjteménye” megjegyzéssel látták el, nem biztos, hogy ez az egész szöveganyag Gyurikovics György személyéhez kapcsolható. Talán még az is elképzelhető, hogy ez az összeállítás és sorrend inkább már Rummy munkája volt. Az f) és g) gyűjtemények csak további, alkalmi adatokat szolgáltatnak.

A válogatás és a sorrend először a *Hasznos Mulatságok* alapján történt, és Rummy kijegyzései még e közlések sorrendjét is figyelembe vették. Ugyanakkor feltűnő körülmény, hogy az egész közléssorozat legelső darabja (a *Víz, víz, víz*) Bowringnál szinte a kötet végére került. Nem ismerjük, milyen elveket követett Rummy a kézírásban hozzá jutott dalok válogatását és sorrendjét illetően.

Bowring mind a válogatást, mind a sorrendet tekintve meglehetősen ragaszkodott a hozzá eljuttatott anyagokhoz. Nem is tehetett mást.

Rummy említett, 172. számú kéziratái között több jegyzék, illetve az egyes szövegek összetartozását bemutató jegyzet is található. Ezek közül az a) adja a gyűjtemény címét, a b) „Szeder Fábián gyűjteményé”-t, a több füzetből álló c) pedig egy névtelennek tulajdonított nagyobb dalfüzért. Ez a tíz dal együttese azért igen tanulságos, mivel a kor (és Rummy) ízlését a legjobban tükrözi. Ezért is iktatjuk ide. (Itt utalunk a kéziratok későbbi gondozóinak, illetve felhasználóinak esetleges fontos megjegyzéseire.)

Dalszövegek a jegyzékekből

I. MTAK Irodalom 8r. 206/172/a

Magyar Nép dalok
Rumy Károly
György
össze szette

vettem Sept. 27. 1847.⁴

A 67. szöveg („Fáj fáj, fáj”) hasonlít Bowring *Dirge* című szövegéhez (216. lap), mégis egy másik variáns.

VI. Tánccének Tanzlied („Nosza legény a tánczba etc.”)⁵

II. MTAK Irodalom 8r. 206/172/b.

Szeder Fábián küldeményei
IX. dalfüzér
Strigonii 13a jun 1829 [9 szöveg]

7–8.

IV.

1.

Sárga csizmás Miska sárban jár,
Panni patakon túl reá vár,
Ne Várd Panni Miskát;⁶
Mert a' sár miatt nem jöhet,
Sárga csizma kár. repete⁷

2

De ambár a' sártól jöhetne;
A' vizen át még sem mehetne.
A' padot elmosta volt nagy árvíz,
Panni Miska' szemébe nem néz.

3

De ámbár a' víz is elapadt,
Viszsa csúszott az elúszott pad,
Ne várd Panni Miskát;

4 Terjedelem: 71 lap, 84 szöveg; keltezés: 1828 (?) 12. Aug. Vö. Erdélyi V. kötet LXXVII. szám.

5 Vö. BOWRING, 298–299, *Popular Dancing Song*; még a két jegyzet is egyezik.

6 + jellel utólag beszúrva. A sorbeosztás az 1. és 3. szakaszban téves.

7 Szerk. megj.: 'ismételd'

Mert a' kutyák ugatják, fél,
Hogy megharapják. repete

4

Sem sár, sem víz, sem ebugatás, –
Oh hatalmas Isten, de mind más!
Rágalmazó nyelvek' irigysége
Miatt lett mi szerelmünknek vége.⁸

III. MTAK Irodalom 8r. 206/172/c.

Névtelentől. CXLI-ik szám

[1–9. sz., majd második füzetben 1–13. sz.]

1a: „Óh be parányi kis tsupor”⁹

2b:

3. Fársangi Dall

1.

Kis tsupor, nagy tsupor, mind egy ha elfogy a' bor;
De az asszonyom¹⁰ megtölti, ha a' csaplárost felkőti.

2

Kis pohár, nagy pohár, mind egy ha üressen jár;
De az asszonyom megszánya, ha a' tütüt megkivánja.

3

Kis kanál, nagy kanál, mind egy ha üres a' tál;
De az Asszonyom ad belé, ha megkészül a' korhely' lé.

4

Kis fődő, nagy fődő, mind egy ha semmit főd ő;
De az Asszonyom rak alá, mint néha a' kontya alá.

5

Kis konyha, nagy konyha, mind egy ha ha ha ha ha;
De az Asszonyom süt és főz, még a fejébe nem üt a' gőz.¹¹

8 Vö. BOWRING, 235, *Miska*.

9 Vö. BOWRING, 225, *The Pipkin*.

10 A kéziratban – a kor szokása szerint – néha a folyóírástól szerepel az *s* megfelelőjeként; ezt külön nem jelöltük.

11 Vö. BOWRING, 295, *Song of Farsan*.

3a–b:

HM No. IV. p. 5. 1823
4. Köznépi Kettős Dall

Gyuritza

Hej! Katiczám, Katiczám
Szeretsz e még igazán?
Ha nem szeretsz igazán
Ne járass magad után.

Katicza

Hej Gyuriczám, Gyuriczám
Szeretsz e még igazán.?
Azt akarom szeress ám,
Kedves édes Gyuriczám.
Gyuricza.

Ha te tudnád a' mit én!
Jaj! de beteg vagyok én.
Még tégedet látlak én,
Érted élek halok én.

Katicza

Jaj te szegény beteges,
Mikor léssz egészséges?
Tsak hozzám légy hűséges!
A' te bajod be édes.

Gyuricza

Hogyha aztat tudhatnám
Többet szeretsz nálamnál,
Itt a' patak folydogál
Mindjárt bele ugranám.

Katicza

Krasznár, Ispán, Deák is,
Maga az Uraság is,
Szeretőm a' gulyás is,
Még a Csicsa kanász is.

Gyuricza.

Úgy is bajom elég nagy,
Többet ahhoz már ne adj;
Szép Katiczám el ne hagy,
Ugyé már az enyém vagy?

Katicza
Nem szeretek senkit is
De még tsak egy kitsint is,
Ha mindjárt megfizet is,
Te kivúled senkit is.¹²

4a-b:

5. A' Mátrai Pásztor éneke

1.

Magamban nevetem
Az egész világot,
Nála jobb szeretem
A' magányosságot.

2.

Vigan eszem iszom
Mert nints semmi pöröm;
Éjjel jól aluszom;
Reggelre vár öröm.

3.

Minden pásztor társam,
A' leg jobb emberem
Örömet felosztom
Véle a' kenyerem'.

4.

Nints olly szép éneklés,
Heted hét Országban,
Mint a' rigók tesznek
Mátra oldalában.

5

Tolvajok gyilkosok
Nem férnek itt hozzánk,
Ha tsak a' farkasok
Nem ütnek mi reánk.

6

Gondok nem hervasztják
Mosolygó orczámat,
Jó ízűen szivom
Füstölgő pipámat.

12 Vö. BOWRING, 228–229, *Pastoral*.

7

Majd délre jól lakik
Nyájam, 's haza megyek,
Egy két dézsa tejet
Kedvesemnek fejek.

8

Kihajtok délután
'S vígan furuglyalok,
Gyapjas nyájam után
Jó kedvvel sétálok

9

Árnyékkal kínálgat
Minden hárs engemet,
A' puha pázsiton
Nyugtatom testemet.

10

Tsak az az én rózsám
A' kurta szoknyában;
Benne lakik szívem
Mejje hullámjában.

11

Olyan vagy te Pere;¹³
Mint az engedelem;
Piros két orczádon
Játszik a' szerelem:

12

Hol vagy hát kedvesem?
Nyájam már bézartam;
Nélküled a' mezőn
Szivszakadva jártam.¹⁴

5a:

6. Az elváló leány.

Nesze vedd el jegy-gyűrűdet,
A' mit adtál; jegy kendődöt,
Vissza adom, derék legény!
Veled soha sem élek én.

13 Szerk. megj.: Erzsébet beceneve.

14 Vö. BOWRING, 240–242, *Song of the Shepherd of Matra*.

Útál Téged a' testvérem
Atyám, Anyám, nemzetségem.
'S hogy a' bal sors, így ránk mérte,
Hej! Ne szólj meg engem értte!
Mást akartam, mást kell tennem,
Ne keress hát hibát bennem.
Könyörülj egy gyenge lányon,
Bóldogtalant ki ne szánjon?
Az én voltom boldogtalan,
Bár mit tegyek, haszontalan.
A' tavasz sem kedves nékem,
Gyásszal tölti kis vidékem.
Ha rózsákat ültetek
Nem nő egyébb: Öröm, tövis.
Öröm, Öröm! keserű szál,
Bellóled még bokréta vál.
Menyegzői ékességem
Te lessz, ha jön a' Násznépem;
Téged kalap mellé tesznek,
Midőn engem sírba visznek.¹⁵

7b:

8. Füredi ivó Dall.

Félre Barát, nints itt Klastrom
Nintsen itten Regula;
Félre orvos nem kell flástrom
Nem kell édes pilula.
Bor kell nekünk és víg sziv.
Mit törődjünk az életről
A' melly folyton folydogál.
Akár arrúl, akár errül
Valahogy tsak majd el szál
Bor kell nekünk és víg sziv.
Üsse Manó mit ásítol
Mért nints, Pajti,¹⁶ jó kedved,

15 BOWRING, 243–244, *The Parting Girl*.

16 Szerk. megj.: pajtás'

A' pohártúl mit húzódol
Ha okos vagy, vedd el vedd.
Bor kell nekünk és víg sziv.¹⁷

8a–b:

9. Köznépi Dall

A' viszonzott érzés. Kettős dall

Férfi.

Hirtelen nő a' szerelem:

Érzi azt az én kebelem;
Kínos ő : de még is édes.

Egy bájos kegyes tekintet

Engem' szerelemre készítet;
Lángol orcám, 's mejjem dagad,
Ugy ver szivem, majd megszakad.

Óh kinos édes szivverés

Szerelembe keveredés! –
Hogy annyira ne feszítsen,
Tsókod Rózsám, hadd enyhítsen!

Hogyha megsókolhatnálak,

E' világért nem adnálak:
Ne kiméld hát piros ortzád'
Töllem Rózsám 's pitzinke szád'!

Szökdétselő hó halmaid

Tünder gömböleg karjaid,
Kedves Violám! tekintem,
Haldokolás; hát hagyd érintnem!

Hajolj hozzám kedves alak!¹⁸

Lásd, epedve óhajtalak;
'S tsak szomorú dalt pengetek;
Alig állok, ugy reszketek.

Leány

Hogy hamar nő a' szerelem,

Ugy érzi aztén [!] kebelem
Mint a Tiéd, barna legény;
Ne búsulj hát semmit, szegény!

17 Vö. BOWRING, 297, *Füredi Festal Song*.

18 Itt és máshol is *ajakról* javítva!

Ha Téged szeretni kén­tet
 Egy bájos kínos tekén­tet,
 Szintugy ragad az el engem',
 'S kíno­mban tsak úgy fetrengem.
 Óh kínos édes gyötrelem.
 Kedves Ifju! maradj velem;
 'S szerel­med hogy ne feszítsen
 Nesze tsókom, hadd enyhítsen!
 Ha szökdétselők halmaim,
 És gömbö­legek karjaim
 Érintsd lelkem! ne haldokolj,
 Hogy osztán engemet okolj.
 Hajtok feléd kedves alak;
 Hajtok: 's viszont óhajtalak.
 Ne pengessed hát bús dallod,
 Viditsa fel diadalod.
 Együtt.
 Tsókkal egyesült Szerel­em!
 Megédesült sziv gyötrelem,
 Hogyha már így öszvekelünk
 Halálunkig maradj velünk!¹⁹

II. füzet, 9b:

Köznép Dalla

Édes kintsem Tubiczám!
 Szeretsz e még igazán?
 Ha nem szeretsz igazán
 Ne járass magad után.
 Régen vólt az soká lesz,
 Még nekem más Rózsám lesz,
 Kinek' a' gyenge karja
 Fáradt vállom takarja. –
 Utszu bizony! Utszu már!
 A' kis lány is Dáma már.
 Az Anya meg boszorkán
 Mind a' kettő megront már.²⁰

19 Vö. BOWRING, 245–247, *Sympathy*.

20 Vö. BOWRING, 292, *Sincerity*.

II. füzet 11a:

Köznép Dalla

Tsak azért szeretem
A' Magyar menyetskét,
Hogy meg tudja főzni
A borsós levetskét.
Tsak azért szeretek
Falu végen lakni
Mert az én galambom
Arra jár aratni.
Arattam én zabot
Kévét is kötöttem
Szeretóm tarlóján
Meg is betegedtem.
Árva vagyok, árva
Mint a' szelid tarló
Kinek ékességét
Elvette a' sarló.²¹

II. füzet 12b:

5. Betyár Dall.

Tsaplárosné galambom
Tölts bort a' kupába
A szegény Magyar legény
Hadd igyék bűvába.
Pajtás! Isten megaldjon
Mentsen meg a' kártól
Vármegyétől, Fiscustól
Töröktől, Tatártól.²²

II. füzet 13a:

6. Ének

Sikra valék, ott találék kints, kints, kintsre
Tiszta kezem, már evezem ints ints

21 Vö. BOWRING, 296, *The Magyar Maid*.

22 Vö. BOWRING, 239, *The Beggar's Song*. Fazekas Mihály (közköltészeti indíttatású) *Hortobágyi dalának* részlete.

Intsre sietve megyek, hogy szeretetbe legyek
A' Bakonyon, ronda honyon jár, jár jartam
A' sima föld, szebb hogyha zöld, ár, ár
Árva valék ez előtt, már keresem a' kelőt.
Felkerestem, addig lestem pár pár párom
Tükörömmel már örömmel jár, jár
Járva siet Kegyesem : Hitvesem erre lesem.
Jobbra siess meg ne is vess ró, ró, rózsám
Ád falatot, sokszor hatot Pá, pá
Pápa kies mezeje, lesz kenyerünk ereje
'Semlye falat, sülvé halat ki – ki – kíván,
A' jó Magyar erre hamar szán szán
Szánra siet a' kotsis, talpra tapod a' vak is.
Eddig elég, tsak ez a vég búj, búj, buja,
Már mi megyünk, hogy ott legyünk, uj, uj
Újra szelünk kenyeret, ha ihatunk eleget.²³

Rumy maga ritkán és nem egyértelműen utal arra, kitől kapta a dalszövegeket.
Egy érdekes kivétel a következő:

MTAK Irodalom 8r. 206/172/d. (Turcsányi Lajos küldeménye, Kőszeg 1828)

Első könyvecske az Magyar Énekeknek
(Erdélyi VI kötet LXXX V.)

A 76. lapon, a kézirat végén:

Probatio Calami et Attramenti facta per Rudolphum Baky I:T:R:D:T:D:I: Jur.

Cancellistam mpria Die 28^a Junij 1813 Ginsii facta^a 1818

„Kőszeg d. 16. Jul. 1828.

Turcsányi Lajos Professor.”

[66 szöveg, szinte kivétel nélkül dal]

Stoll Béla kéziratos énekeskönyv-bibliográfiája szerint (634. sz.) a *Baky Rudolf-énekeskönyv* 1813-ra datálható, és mint több bejegyzésből látható – dunántúli eredetű versgyűjtemény. (A bekezdések szerint a bejegyzésekből látni lehet, itt is két név fordul elő, azaz igazán nehéz a többszörös szövegtovábbítás esetében az első „gyűjtőt”, az első „beküldőt” és az első „szerkesztőt” pontosan azonosítani.)

23 Vö. BOWRING, 233–234, *Song of the Vesprems*.

Áttekintés

Rumy jegyzékeiben 24 + 18 + 31 + 12 (összesen 85) dal szerepel, ám ezek között vannak ismétlések. Teljes (olykor szinte összekomponált) dalszöveget a 172c jegyzékhez tartozó lapokon találunk. 11 ilyen dalt ismerünk, ezeket itt közöltük. Mindegyikük fordítása megvan Bowring angol kötetében, természetesen akár átalakítva. Máskor arra gondolhatunk, másik változat (is) volt Bowring kezében. E dalok majd' mindegyikéről külön is lehetne írni, mivel megtalálhatók a kor más forrásaiban (sőt akár a közköltészetnek nevezett nagy forrásanyagban) is. Erre utalnak szövegkiadásukban Küllős Imola és Csörsz Rumen István. Most azonban nem volt célom a szövegek tartalmi vagy formai vizsgálata, csupán az „eredeti” Rumy-adatokat akartam végre pontosan felsorolni. Ezekből is látszik, hogy a vélhető dallamok vizsgálata külön feladat lenne.

Utószó

Dolgozatom közlésre elküldése után Csörsz Rumen István értesített arról, hogy néhány évvel ezelőtt Londonban Gyapay László átnézte a British Libraryban az Add 29538 számon nyilvántartott kéziratköteget, és erről M 99444 számmal fénymásolatot is készíttetett. Ez a kézirat anyag Bowring hagyatékában maradt meg, és voltaképpen a Rumy Károly György által Bowring magyar antológiájához küldött német tájékoztató szövegeket, valamint népdalok magyar és német szövegeit tartalmazza. Az összesen 240 (260×200 mm nagyságú) lapon Rumy nem könnyen olvasható, gyakran átjavított, megjegyzésekkel és áthúzásokkal tarkított kézírásában igen értékes szöveganyag található. Erről a kéziratról a kutatók korábban is tudtak, volt, aki használta is ezt, ám – tudtommal – másolatot senki sem készített róla, s az itt található népdalszövegeket sem írta le vagy közölte.

Gyapay László szívességből átküldte nekem a kéziratok másolatait, valamint az általa készített négyoldalas jegyzéket, amelyben tüzetesen áttekinti az egész kéziratot. Fogadja őszinte köszönetemet!

Az egész kézirat címe (a 004b másolati lapon) *Magyar Anthologia (virággyűjtés) – Magyarische Anthologie mit einer ausführlichen Abhandlung...* Előbb a magyar nyelv sajátosságairól készített áttekintés, majd a magyar nyelv és irodalom történetét bemutató tanulmány, ez után pedig a magyar írók életére, műveikre vonatkozó jegyzetek következnek. A végén található a népdalok szöveganyaga, mintegy 80 lapon. Ez három különböző gyűjteményt képvisel, ezeken belül a lapok sorrendje nagyjából megmaradt. Többféle, gyakran Rumytól származó oldalszámozás is van, amely azonban nem következetes, sőt olykor kaotikus. Az egyes dalok sorrendbe illesztésekor római számokat alkalmazott Rumy,

általában címet is feltüntetve. Mindig előbb jön a magyar szöveg, verssorokra és strófákra bontva. A német versfordítások minden egyes dal után található, ezek is költői formában és sortördélessel. Néhány jegyzet vagy magyarázat is van az egyes lapokon.

Számomra a legegyszerűbb volt a másolatok számozását követni. Ezek 002től 238-ig számozták a kettesével lefényképezett szövegeket.

A 161b (másolati) lap közepén *Magyar Popular Poetry by Dr. G. C. Rummy 26 Janu(ary) 1828* cím olvasható. Ez nem Rummy kézírása.

A 162b (másolati) lapon van a következő cím: *Magyar Nemzeti Dallok. Öszve szedte és magyarázta Rummy Károly György Bécsben. Ungarische Volkslieder gesammelt und übersetzt von Georg Carl Rummy in Wien.* Ez után, római számozással 44 dal következik a 202a (másolati) lapig. Gyakorlatilag mindegyik dalnak van címe, itt-ott lapalji jegyzetek is vannak. A XII. számú szöveg ma nem a helyén, hanem előbb van. Egyébként ez a 169b (másolati) lap elég zavaros. A budapesti daljegyzékek közül a 172/h 11–18. lapján levő felsorolás és ennek sorrendje ezzel csaknem azonos.

A 202b (másolati lapon) új cím található: *Nachtrag magyarischer Volkslieder (Magyar Nép Dallok).* Ez után, újra kezdődő római számozással 31 dal következik a 231b (másolati) lapig. Szinte mindegyikük szerepel Rummy budapesti jegyzékeiben. A most egybekötött szövegből hiányoznak a XXII–XXVII számmal jelzett dalok. Ezek azonban éppen az ideillő számozással megvannak a 049b–057a (másolati) lapokon. Ennek a résznek az eleje valamely más szövegrészlet töredéke. Nyilván nem az eredeti küldeményben, hanem a British Librarybe kerülés idejében keveredtek el e dalszövegek. E dalok legnagyobb része is azonosítható Rummy budapesti kézírataival.

A legérdekesebb a harmadik dalgyűjtemény, a 232b (másolati) laptól a 238a (másolati lapig). [Ami véletlenül két példányban lett lemásolva.] Ennek címe: *Magyar Köznép-dalok (Magyarische Volkslieder).* Ez nem felel meg Rummy valamely pesti jegyzékének. Hat, római számmal jelzett dal olvasható itt. Ezek a következők: *A tarka madár – Keszthelyi dal – Fáj, fáj, fáj, fáj a szívem fáj – Angyali szép termete – Jaj babám, be szeretlek! – Köznép táncz-dal (Nosza legény, a tánczba).* Ez után a magyar írókról készített tájékoztatás egy része kezdődik a 246b (másolati) lappal bezárólag.

Nem tudni, miért lett mára ilyen a három gyűjtemény sorrendje, miért nem egyezik egy-két dalszöveg a londoni és a budapesti forrásokban, miért nem következetes a címadás stb. Az egyes jegyzékeket némi körültekintéssel azonban időrendbe tudnánk szedni.

Ami azonban fontos: beigazolódott, mennyi és mely dalok kerültek Rumyától Bowringhoz. Szerencsére ez nem váratlan meglepetés, fentebb magam körülbelül ugyanerre következtethettem. Összesen 81 magyar dal szövegét olvashatjuk. Tudjuk, Bowring antológiájában végül is 64 magyar dalt közölt. Úgy látszik,

nem egyetlen jegyzék sorrendjében haladt, hanem többféle szempontból válogathatott a maga angol fordításai elkészítésekor, véglegesítésekor és a kötet sorrendjének kialakításakor.

Következő feladatunk (szinte két évszázados adósság törlesztéseképpen) lenne a londoni Rummy-szövegek teljes magyar dal-anyagának kiadása, a három gyűjtemény pontos sorrendjében. És Rummy nem mindig következetes magyar helyesírását, valamint a strófikus tördelést is pontosan követve. Ez mégis nyolcvan szöveg, és ha nem is mind népdal, arra rávilágít, mire gondoltak akkoriban, ha valaki a magyar népdalok iránt érdeklődött. Úgy látom, némi nehézség árán kibetűzhetők Rummy magyar dalszövegei. Ugyanezt nem mondhatom el a német fordításokról, ám ezek – minden közvetítő értékük ellenére is – nem igazi források a reformkor magyar népdalainak, és sosem jelentek meg nyomtatásban.

A londoni Rummy-szövegek közlésekor hivatkozni kell arra, honnan ismerhetjük Rummy ezeket. Az angol fordítások eltéréseire, hibáira is lehetne esetleg utalni. Itt kell megemlíteni az *ungarisch* – *magyarisch* (egyébként nem következetes) szóhasználatot.

Tulajdonképpen e nem is olyan nagy kiadványban lenne célszerű irodalomtörténetileg és eszmetörténetileg értékelni is a Rummy összeszedte szövegeket.

Irodalom

Az irodalomtörténeti háttérhez az áttekintések, kézikönyvek, lexikonok, bibliográfiák ehhez jó támpontot adnak. Szerencsére Kultsár István, Döbrentei Gábor, Toldy Ferenc munkásságát új művek is áttekintették. Rummy Károly György sokrétű munkásságával is többen (legkivált Fried István) foglalkoztak tanulmányaikban.

2005 körül Tolnai László szervezte meg egy kétnyelvű Bowring-kötet megjelentetését. Ebben Bowring egyéb szövegei és a magyar költők versei is két nyelven szerepeltek volna. A 321–335. lapokon *Magyar nemzeti dalok – Hungarian popular songs* címmel 32 dal olvasható, két nyelven. Minthogy Bowring annak idején nem adta meg egyértelműen forrásait, és nem közölt magyar szövegeket, itt a magyar kiadás során kellett az „eredeti” dalszövegeket megtalálni. Tolnai kiadása nem hasonmás, nem betűhív és nem kritikai. Közli viszont Czigány Lóránt áttekintését (*John Bowring és a magyar irodalom*, 359–368.), amely először 1961-ben az *Új Látóhatár* hasábjain jelent meg. Czigány több ízben érinti a népdalok és Döbrentei, Rummy, Toldy szerepét, idézi a korábban erről szóló írásokat is. Ezeket sem kellett tehát megismételnem.

Mindezek következtében elég, ha csak igen válogatott irodalomjegyzéket adok.

- A tudós, könyvtáralapító, kultúráközvetítő Kultsár István*, s. a. r. HIDVÉGI Violetta, Tatabánya, Komárom-Esztergom megyei Önkormányzat – Kernstok Károly Művészeti Alapítvány, 2001.
- Akadémiai titoknok és az író Döbrentei Gábor*, szerk. POLGÁRDI Sándor, Pápa, Somlósziói Evangélikus Egyházközség, 2005.
- Sir John BOWRING, *A magyarok költészete: Poetry of the Magyars*, [Bp.], Allprint, 2006.
- CSÖRSZ Rumen István, *A Hasznos Multságok népdalai Kultsár István korában (1817–1828)*, kézirat, 2010. (Előadás a Petőfi Irodalmi Múzeum Kultsár István-konferenciáján).
- CSÖRSZ Rumen István, *Toldy Ferenc küldeménye Erdélyi János Népdalok és mondák című kötetéhez = Építész a kőfejtőben – Architect in the Quarry: Tanulmányok Dávidházi Péter hatvanadik születésnapjára – Studies Presented to Péter Dávidházi On His Sixtieth Birthday*, szerk. / ed. HITES Sándor, TÖRÖK Zsuzsa, Bp., rec.iti, 2010, 321–343. (<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/architectbook/31CsorszRI.pdf>)
- CZIGÁNY Lóránt, *A magyar irodalom fogadtatása a viktoriánus Angliában 1830–1914*, Bp., Akadémiai, 1976 (Irodalomtörténeti Füzetek, 89).
- DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., Akadémiai – Universitas, 2004 (Irodalomtudomány és kritika).
- KÖRÖSY László, *Rumy élete*, Bp., Aigner Lajos, 1880.
- Közköltészet 1: Mulattatók*, s. a. r. KÜLLŐS Imola, mts. CSÖRSZ Rumen István, Bp., Balassi, 2000 (Régi magyar költők tára XVIII. század, 4).
- Közköltészet 2: Társasági és lakodalmi költészet*, s. a. r. CSÖRSZ Rumen István, KÜLLŐS Imola, Bp., Universitas, 2006 (Régi magyar költők tára XVIII. század, 8).
- KULTSÁR István, *Tudósítások és Hasznos Multságok (Válogatás a Hazai és Külföldi Tudósítások, valamint a Hasznos Multságok cikkeiből)*, vál., s. a. r., bev., jegyz. BUDA Attila, HIDVÉGI Violetta, Kolozsvár, Kriterion, 2010 (Téka).
- ORTUTAY Gyula, *A magyar népköltési gyűjtemények története*, Ethn, 50(1939), 221–227. (Későbbi újrakiadásokban és átdolgozásokban is.)
- STOLL Béla, *A magyar kéziratok énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, Bp., Balassi, 2002. (Második, javított és bővített kiadás).
- SZÖGI Ferenc, *Rumy Károly György a magyar irodalom ismertetője*, Bp., Sárkány nyomda, 1934.
- VARANNAI Aurél, *John Bowring és a magyar irodalom*, Bp., Akadémiai, 1967 (Irodalomtörténeti Füzetek, 60).